

ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΆΛΚΗΣΤΗΣ

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ

Στον πυρήνα του μύθου Άδμητου - Άλκηστης, αλλά και της αντίστοιχης τραγωδίας του Ευριπίδη, βρίσκεται ένα θέμα που απασχόλησε τον άνθρωπο από πολύ παλιά, πιθανόν από τη νεολιθική εποχή, όπως δείχνουν τα επιβλητικά ταφικά μνημεία που κατασκευάζονται τότε. Είναι **το θέμα του θανάτου και του ανθρώπινου πόθου να τον νικήσει**. Στην αρχή, η παράταση της ζωής που προσφέρει ο Απόλλωνας ως δώρο στον ευνοούμενό του Άδμητο είναι μια νίκη πάνω στον θάνατο· επίσης, αντίστοιχη νίκη είναι η αναβίωση της Άλκηστης στο τέλος του έργου. Είναι ξεκάθαρο ότι η τραγωδία περιστρέφεται γύρω από τη θνητότητα του ανθρώπου και την προσπάθειά του να τη διαχειριστεί. Ο άνθρωπος ποθεί να αντιπαλέψει τον θάνατο, ακόμα και να τον νικήσει.

Η νίκη πάνω στο θάνατο, ωστόσο, δεν επιτυγχάνεται από όλους· δωρίζεται από τον θεό σε ορισμένους ευσεβείς ανθρώπους ως παράταση της ζωής τους -μια πρόσκαιρη νίκη. Στον μύθο της Άλκηστης και την ομώνυμη τραγωδία η ανθρώπινη ευσέβεια, την οποία επιβραβεύει ο θεός, παίρνει καταρχάς τη μορφή του σεβασμού προς τον ξένο, της φιλοξενίας. **Το θέμα της φιλοξενίας**, λοιπόν, έχει κυρίαρχη θέση στον μύθο και το έργο, αφού ο Άδμητος αποδεικνύεται σταθερός φορέας της συγκεκριμένης αξίας. Εκδηλώνει τον φιλόξενο χαρακτήρα του τρεις φορές, προς τρία διαφορετικά πρόσωπα: τον Απόλλωνα στα προδραματικά γεγονότα, τον Ηρακλή στο μέσο της τραγωδίας και την «ξένη» (την Άλκηστη καλυμμένη με πέπλο) στο τέλος του έργου. Και στις τρεις περιπτώσεις, μάλιστα, η φιλοξενία δεν είναι μια εύκολη επιλογή αλλά το αποτέλεσμα της επιτυχημένης δοκιμασίας του θνητού: αρχικά, ο Άδμητος δεν γνωρίζει την ταυτότητα του Απόλλωνα, όταν του φέρεται φιλόξενα και ευγενικά ως δούλο του· έπειτα, πρέπει να κρύψει τον θάνατο της Άλκηστης που κείται ακόμη νεκρή μέσα στο παλάτι, όταν καταφθάνει ο Ηρακλής· και, τέλος, οφείλει να παρακάμψει τους δισταγμούς του και τον πόνο του από τον πρόσφατο χαμό της γυναίκας του, προκειμένου να δεχτεί την «ξένη». Και στις τρεις δοκιμασίες ο ήρωας υπερβαίνει τον εαυτό του, προσωπικούς εγωισμούς ή πάθη, και ανοίγεται στον άλλο, τον φίλο, με κυρίαρχη έγνοια, τελικά, να ικανοποιήσει τις ανάγκες εκείνου. Και ο φίλος τού ανταποδίδει το καλό με καλό.

Jean-François-Pierre Peyron, *Ο θάνατος της Άλκηστης*, 1785. Πηγή: Wikipedia.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι και στον προευριπίδειο μύθο αλλά κυρίως στο ευριπίδειο έργο στενά συνδεδεμένα με το θέμα της φιλοξενίας είναι **τα θέματα της φιλίας και της ανταπόδοσης της χάρης**. Η φιλοξενία προάγει τη φιλία και η φιλία εκδηλώνεται ως αμοιβαία χάρη.

Στην καρδιά, ωστόσο, και του μύθου και του έργου, ως μια άλλη μορφή ευσέβειας που επιβραβεύεται με νίκη του ανθρώπου πάνω στον θάνατο, βρίσκεται **το θέμα της συζυγικής αγάπης η οποία φτάνει ως την αυτοθυσία**. Η ηρωίδα της τραγωδίας αυτόβουλα προσφέρεται να πεθάνει στη θέση του άντρα της, προκειμένου να ζήσει εκείνος. Η προσφορά, μάλιστα, αυτή παίρνει ξεχωριστή αξία και θέτει **το ζήτημα της αληθινής συγγένειας πέρα από δεσμούς αίματος**, αφού αντιδιαστέλλεται προς την άρνηση για θυσία των γονέων του Άδμητου και την προσκόλληση στη ζωή του πατέρα του, του γερο-Φέρητα. Επί αιώνες μετά το έργο του Ευριπίδη και μέχρι την εποχή μας, το όνομα της Άλκηστης υπήρξε ταυτόσημο με τις έννοιες της συζυγικής αγάπης και θυσίας και γέννησε καινούρια έργα (θεατρικά, ποιητικά, μουσικά, εικαστικά)

Στο έργο, εξάλλου, του Ευριπίδη η Άλκηστη δικαιολογεί την απόφαση της θυσίας με αναφορά όχι μόνο στην αγάπη για τον άντρα της αλλά και στην επιθυμία της να προστατεύσει τόσο την ενότητα του οίκου της –ενότητα που διασφάλιζε η παρουσία του άντρα- όσο και τα παιδιά της μέσα σε αυτόν από την πιθανή κακοήθεια μιας μητριάς. Έτσι, ανάμεσα στα άλλα, σημαντικό αναδεικνύεται και **το θέμα της ενότητας του οίκου**, καθώς και **το θέμα της μητρικής αγάπης**.

Τα παραπάνω θέματα, βέβαια, δεν παρουσιάζονται από τον Ευριπίδη απλουστευτικά και μονοδιάστατα. Ανάλογα με την ερμηνεία του έργου (είναι τραγωδία; είναι «παίζουσα τραγωδία»/τραγικωμωδία; είναι ρομαντικό δράμα ή παραμυθόδραμα;) αλλά και με την αξιολόγηση του ήθους των πρωταγωνιστών (μεγάλη συζήτηση υπάρχει, για παράδειγμα, για το θετικό ή αρνητικό πρόσημο στο

πρόσωπο του Άδμητου), τα θέματα επιδέχονται διαφορετικές αναγνώσεις και ερμηνείες.

Έτσι, η **νίκη πάνω στον θάνατο**, εφικτή στον κόσμο του παραμυθιού, είναι στην πραγματικότητα ανέφικτη για τον άνθρωπο. Επίσης, μπορεί να αποδειχτεί και ένα δώρο-άδωρο, μια πύρρειος νίκη, όταν οδηγεί σε μια ζωή γεμάτη ενοχές και μοναξιά, όπως αυτή που συνειδητοποιεί ο Άδμητος ότι θα ζήσει μετά την κηδεία της Άλκηστης.

Η **φιλοξενία** του Άδμητου, σύμφωνα με μία διαφορετική ερμηνεία, χρωματίζεται αρνητικά, διότι ο βασιλιάς θέτει σε δεύτερη μοίρα το πένθος για τη γυναίκα που του έδωσε τη ζωή της και δέχεται στο παλάτι τον Ηρακλή που, ανυποψίαστος, μεθάει και γλεντά δίπλα στη νεκρή Άλκηστη.

Το **θέμα της φιλίας** στο έργο έχει, επίσης, εγείρει συζητήσεις και ερωτήματα: μπορεί αυτή να λειτουργεί με βάση απaráβατους εξωτερικούς κανόνες, όπως αυτός της φιλοξενίας και της ανταπόδοσης της χάρις; Δεν θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από μία εσωτερικότητα και να οδηγεί τους φίλους στο μοίρασμα κάθε χαράς και λύπης; Τελικά, θα μπορούσε ο Άδμητος να είχε εμπιστευτεί στον Ηρακλή τον μεγάλο του πόνο για τον χαμό της Άλκηστης; Θα έσωζε ο Ηρακλής τη γυναίκα του φίλου του, αν δεν είχε προηγηθεί η γενναιόδωρη φιλοξενία εκείνου;

Τέλος, διαφορετικές προσεγγίσεις επιδέχεται και το **θέμα της συζυγικής αγάπης**. Η αγάπη της Άλκηστης σκιάζεται, όταν η ίδια δικαιολογεί τη θυσία της με ορθολογικά, ψυχρά επιχειρήματα για την ωφελιμότητα του να παραμείνει στη ζωή ο Άδμητος. Σύμφωνα με μία διαφορετική ανάγνωση του έργου η αγάπη της Άλκηστης μπορεί ακόμα και να αμφισβητηθεί, αν η θυσία της ερμηνευτεί όχι ως κορύφωση της προσωπικής της σχέσης με τον Άδμητο αλλά ως αποτέλεσμα της μειονεκτικής θέσης της γυναίκας: σύμφωνα με την ερμηνεία αυτή, μια γυναίκα εκείνης της εποχής όφειλε να θυσιάσει, για να σωθεί ο άντρας-αρχηγός του οίκου.

Οι διαφορετικές αναγνώσεις των βασικών θεμάτων του έργου *Άλκηστη*, όπως με συντομία παρουσιάστηκαν παραπάνω, αναδεικνύουν τόσο το βάθος της σκέψης του ποιητή, ενός ανήσυχου και προκλητικού στην εποχή του πνεύματος, όσο και τις αλλαγές που έχουν υποστεί οι έννοιες μέσα στους αιώνες. Συχνά η κριτική πάνω στα θέματα ασκείται από μια σύγχρονη οπτική γωνία, που παραγνωρίζει τα δεδομένα ήθη και αντιλήψεις του 5^{ου} αιώνα π.Χ.. Αυτά τα ήθη και τις αντιλήψεις αμφισβήτησε, βέβαια, συχνά ο Ευριπίδης αλλά δεν παύουν να συνιστούν το δεδομένο πολιτισμικό πλαίσιο των έργων του. Αποτελεί πρόκληση για τον σύγχρονο αναγνώστη του έργου –για τον εκπαιδευτικό και τους μαθητές/μαθήτριες στην προκειμένη περίπτωση- να προσεγγίσουν το έργο λαμβάνοντας υπόψη την εποχή της δημιουργίας του αλλά και με μια σύγχρονη ματιά.

Gerard Hoet I. (c. 1648 – 1733), *Άλκηστη και Άδμητος*, National Gallery of Denmark. Πηγή: Europeana.

Η σιωπή της Άλκηστης

Μια βασική διαφορά της *Άλκηστης* από όλες τις άλλες [σιωπηλές] μορφές έγκειται στο ότι η σιωπή σ' αυτήν αποτελεί το τελευταίο, όχι το πρώτο ή το μόνο, στάδιο της σκηνικής παρουσίας της, αφού μετά από τη σχετική σκηνή το δράμα τελειώνει. Η διαπίστωση αυτή αποκλείει περίπου αυτόματα το ενδεχόμενο να παίζει η σιωπή κάποιο ρόλο στην ολοκλήρωση της ηρωίδας ως δραματικού προσώπου, ενώ παράλληλα προβάλλει την ιδιοτυπία της παρουσίας της σε όλη την πορεία της δράσης. Αν εξαιρέσουμε το μέρος εκείνο που μεσολαβεί ανάμεσα στην αναχώρηση της πομπής και την επάνοδο του Ηρακλή, η Άλκηστη είναι μόνιμα, αν και κάπως «ανορθόδοξα», παρούσα. Δεν αναφέρομαι τόσο στην παρουσία της στο εσωτερικό του παλατιού (λ.χ. δεν είναι δυνατό να εκτιμηθούν όλες οι αποχρώσεις της σκηνής με την άφιξη του Ηρακλή και την προσπάθεια του Αδμήτου να τον πείσει να φιλοξενηθεί κοντά του ούτε η αφήγηση του Θεράποντα για την ασύδοτη συμπεριφορά του φιλοξενούμενου, αν δεν διατηρείται ζωντανή η εικόνα της νεκρικής προπαρασκευής μέσα στο παλάτι) όσο στη «φυσική» παρουσία της κατά την καθοριστική σκηνή του αγώνα λόγων ανάμεσα στον Άδμητο και τον Φέρητα, ο οποίος διεξάγεται δίπλα στο φέρετρο της Άλκηστης. Και εδώ η ηρωίδα σιωπηλή «παρακολουθεί» μια διαμάχη με επίκεντρο την ίδια, προετοιμάζοντας, κατά κάποιον τρόπο, την αντίστοιχη «διένεξη» ανάμεσα στον Άδμητο και τον Ηρακλή στο τέλος του έργου. Η παρουσία της σιωπηλής Άλκηστης είναι συνυφασμένη με ένα διπλό πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει ο Ευριπίδης ειδικά σε σχέση με το τέλος του δράματος: πρώτα, χρειαζόταν να ολοκληρώσει την ηθική αποκατάσταση του Άδμήτου, ο οποίος, ιδιαίτερα μετά την κυνική επίθεση του Φέρητα, έμενε κάπως εκτεθειμένος. Γι' αυτό και υποβάλλονται, μέσω του Ηρακλή, σε μια τελευταία δοκιμασία η πρόθεση και η δύναμή του να τηρήσει την υπόσχεση αιώνιας αφοσίωσης που είχε δώσει στην ετοιμοθάνατη. Ύστερα, ο ποιητής προφανώς θέλησε, με ένα ύστατο coup de seine, να αιτιολογήσει την παρουσίαση του έργου

του στη θέση του σατυρικού δράματος. Η επιλογή ήταν ευφυέστατη. Δεν αρκέστηκε μόνο στην αίσια έκβαση, που ήταν, άλλωστε, δοσμένη από τον παραδοσιακό μύθο, αλλά έκλεισε το δράμα (όπως ακριβώς το είχε αρχίσει με τη σχεδόν χαριτωμένη σκηνή του Απόλλωνα με τον Θάνατο) μέσα σε μια ατμόσφαιρα παραμυθική, αλλά με τόνους αισθητά κωμικούς: υιοθέτησε τη μορφή ενός σκηνικού παιχνιδιού, μέσα από το οποίο παρώδησε όχι μόνο θέματα και καταστάσεις από προηγούμενα μέρη του ίδιου του έργου (λ.χ. αντιστρέφοντας τη σχέση απάτης ανάμεσα στον Άδμητο και τον Ηρακλή) αλλά και άλλα δραματουργικά στοιχεία της τραγωδίας γενικότερα (λ.χ. τη θεοφάνεια, με την «από μηχανής» εμφάνιση του Ηρακλή, και την αναγνώριση, με τη βαθμιαία αποκάλυψη της ταυτότητας της Άλκηστης). Μέσα σ' αυτό το παιχνίδι χρειαζόταν ένα παραμυθικό, σχεδόν άυλο, σύμβολο: μια αχνή, απροσδιόριστη μορφή, ένα πλάσμα που κινούνταν ακόμα στο μεταίχμιο ανάμεσα στη ζωή και το θάνατο. Αυτό το σκεύος τού το πρόσφερε η σιωπηλή Άλκηστη. Σ' αυτή τη σκηνή η γυναίκα του Αδμήτου δεν είχε τίποτε απολύτως να προσφέρει με το λόγο της, ο οποίος αν ακουόταν, θα έπρεπε να επαναθέσει προβλήματα που ο ποιητής προτίμησε να αφήσει στο περιθώριο. Φυσικά, ο Ευριπίδης δίνει κάποια εξήγηση για τη σιωπή της Άλκηστης: όταν η αναγνώριση πραγματοποιήθηκε και ο Άδμητος θέλει να ακούσει τη φωνή της γυναίκας του, ο Ηρακλής προβάλλει το αίτιο ενός τριήμερου εξαγνισμού. Αυτή όμως η ορθολογική εξήγηση αποτελεί απλό πρόσχημα για τη λειτουργία ενός καθαρά δραματουργικού παράγοντα εντελώς άλλης κατηγορίας.

Νίκος Χουρμουζιάδης, από το *Όροι και μετασχηματισμοί στην αρχαία ελληνική τραγωδία*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1984.

ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ *ΑΛΚΗΣΤΗΣ*

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ

ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ

ΤΕΧΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΜΠΕΤΣΑΚΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ